

Japánra egyre inkább figyelünk, ezért is tartjuk indokolt-
nak az alábbi két írás közreadását. Az első ugyan már nem
egészen friss adatokat közöl, de jó áttekintést nyújt a kül-
lomböző könyvtártípusokról, amelyet a még csak tervezett
új könyvtárról szóló beszámoló jól egészít ki. (A Szerk.)

Könyvtárak Japánban

TANAKA Azusa - KYOTOMatsuko: Libraries in Japan.
(IFLA Journal. 12. 1986. 82-89.p.) c. írását MOHOR
Jenő tömörítette. (E témáról korábban Japán könyvtári és
információs rendszere címmel közöltünk tanulmányt
lapunkban, ld. 1985. 31. 3. 323-326.p.)

Egy kis földrajz

Japán 377 582 négyzetkilométerén (a 4 nagy és a 300 kisebb szigeten) 119 316 000
lakos él. Írástudatlanság gyakorlatilag nincs, a kiadói tevékenység meglehetősen produktív:
1984-ben (a hivatásos kiadványokon kívül) 32 357 cím és több mint 32 500 időszaki kiad-
vány jelent meg. A könyvtárak száma 1985-ben 46 371 volt, ebből nemzeti könyvtár 38 (a
nemzeti és parlamenti könyvtár, valamint fiókjai), a felsőoktatási könyvtárak száma 1347, a
közművelődésieké 1601, 41 362 iskolai és 2148 szakkönyvtár teszi teljessé a számot.

Egy kis történelem

A feltételezések szerint a japán birodalmat *Jimmu* császár i.e. 660-ban alapította,
de az egységes Japánról az első emlékek ezer évvel későbbi keletiek. A japán kultúra
kezdeti fejlődése erősen Kínai meghatározottságú: a kínai írásjelek és a buddhizmus -
Koreán keresztül - már a 7. század előtt megjelentek Japánban. Úgy hiszik, hogy az első
könyvtár Japánban a 606-ban alapított *Horyuji* templomé; az első megőrző funkciójú
könyvtár pedig a 701-ben alapított, az ország és az uralkodó család történetének összeál-
lítására hivatott állami intézmény, a *Zushoryo* (Rajzok és Írások Hivatala) volt. Ugyan-
csak a hétszázas években működött az első olyan gyűjtemény, melyet a nyilvánosság
számára is megnyitottak: az *Untei* magángyűjtemény, melyet főként fiatal nemesek ke-
restek fel. Az 1185-1333-ig tartó Kamakura korszak alapozta meg a következő 400 év
feudális rendjét, melynek szellemi hatásai között a Zen és Konfuciusz tanításai voltak a
legerősebbek. Ebből a korszakból két könyvtár maradt fenn máig: a *Kanazawa Bunko* és
az *Ashikaga Gakko*, mindkettő buddhista írásokat, kínai klasszikusokat és hadművészeti
kézikönyveket tartalmaz. *Tokugawa* -Ieyasu, aki 1603-ban Edoban (ma: Tokió) alapítot-
ta meg sogunátusát, uralkodása idején is kezdeményezte és bátorította iskolák, könyv-
tárak alapítását. Magánkönyvtára (Momijiyama Bunko) több mint tízezer japán és kínai

könyvvel és tekerccsel a legnagyobb könyvtár volt Japánban, állományát ma két könyvtár őrzi. Az Edo korszak vége felé már kölcsönző könyvtárak is működnek, főként könyvkereskedők kezelésében. 1867-től kezdődik a japán császárság és a Miji restauráció kora, ami a feudalizmus végét, az ország folyamatos modernizálódásának, demokratizálódásának kezdetét jelenti; ezzel együtt jár a könyvtári rendszer fokozatos átalakulása is. 1872-ben a *Shojaku-kan* (a későbbi Császári Könyvtár), az első modern, a nagyközönség számára is nyitott könyvtár megkezdí működését Tokióban. 1892-ben megalakul a *Ja-pán Könyvtáregyesület* (Japan Library Association), 1899-ben jelenik meg a könyvtári törvény. A japán könyvtárosok első konferenciájára 1906-ban kerül sor, és a következő évben megjelenik az egyesület folyóirata, a *Toshokan Zasshi* (Könyvtári Újság). 1911 és 1925 között (a Taisó-korszakban) közkönyvtárak száza nyíltak meg, kifejlődött néhány felsőoktatási és szakkönyvtár is, s a növekedés gyakorlatilag 1941-ig (Japán háborúba lépéséig) folyamatosnak mondható. A háború utáni újjáépítés nem volt könnyű, de 1948-ban létrehozták a *Nemzeti és Parlamenti Könyvtárat*, (az angol nyelvű forrásokban: National Diet Library) és 1950-ben új könyvtári törvény jelenik meg. A szövetséges hatalmak az ország 23 nagyobb városában "polgári tájékoztatói és oktatási könyvtárat" hoztak létre (az állományban természetesen sok nyugati kötetel, amelyek a modern könyvtár modelljéül szolgáltak, és az amerikai oktatási misszió már 1946-ban olyan oktatási reform-javaslatokat tett, amelyek a könyvtári szolgáltatások javítására is kitértek.

A nemzeti könyvtár

A Nemzeti és Parlamenti Könyvtárat (NDL) 1948-ban rendeleti úton hozták létre a parlament alsó- és felsőháza könyvtárainak és a volt Császári Könyvtár állományának összevonásával. Modelljéhez, a Library of Congresshez hasonlóan a könyvtár a parlament tagjai rendelkezésére áll. Ám szolgáltatásait igénybe vehetik a kormányzati szervek, a más könyvtárak és a nagyközönség is. Az 1948-as alapító jogszabály biztosította a könyvtár kötelezpéldány-jogát és egyben felelőssé tette a nemzeti bibliográfia ügyéért. Az 1948 óta a *Japán Nemzeti Bibliográfia* (Japanese National Bibliography) - heti füzetekben és éves kumulációban - rendszeresen megjelenik. A könyvtárnak 35 "fiókja" működik különböző kormány-intézményeknél. Dolgozóinak létszáma 847 teljes munkaidős fő, állománya több mint 4 millió kötet (közel egy negyede nem japán kiadás) könyv, közel 82 ezer periodika-cím (és számos egyéb dokumentum); éves költségvetése több mint 73 és fél millió dollárnak megfelelő yen (1985-ös adatok szerint). Jelenlegi épülete 1961-ben épült, az 1968-as kibővítés után 73 986 m² alapterületű, raktári kapacitása négy és fél millió kötet. Az 1982-ben megkezdett 12 szintes (ebből 8 föld alatti) kiegészítő raktárépület teljes alapterülete 73 ezer m², ebből 49 ezret hét és fél millió kötet periodikum raktározására szánnak.

Az elvben általános gyűjtőkörű könyvtár - igazodva a parlamenti igényekhez - nagyobb hangsúllyal gyűjti a jogi, politikai, közgazdasági, társadalomtudományi anyagot. Egy év alatt a könyvtár kb. húszezer jogi jellegű referenz-kérdést kapott a parlamenttől, 160 ezer felvilágosítást nyújtott a nagyközönségnek és 75 ezer könyvet forgalmazott könyvtárközi kölcsönzés útján. Nyomatott katalóguscéduláit 336 könyvtár használja. Az 1971-ben megkezdett számítógépesítés 1978-ban a kínai és a japán írású könyvekre is kifejlesztett "Japan MARC" rendszerrel vált teljesebbé, az 1981 óta hoz-

záférhető Japan MARC szalagok 1985-ben 37 könyvtár fizetett elő a japán könyvtáregyesületen keresztül. 1984-ben indították meg - kísérleti jelleggel - a több mint 300 000 rekordot tartalmazó nemzeti bibliográfiai adatbázis online hozzáféréseinek biztosítását a legnagyobb városok könyvtáraiból.

Felsőoktatási könyvtárak

1985-ben Japánban 459 egyetem és főiskola (valamint 379 rövidebb képzési idejű felsőoktatási intézmény) és ezekben 897 könyvtár (az utóbbiakban további 389 működött, melyek a hetvenes években váltak egyre inkább nyitott, használható, használó-orientált és szakképzett könyvtárosok által vezetett-kezelt intézményekké. Egy tanévben a több mint 1848 ezer hallgató 10 és negyed millió kötetet kölcsönöz az egyetemi és főiskolai könyvtárak állományából.

Külön említést érdemel a Tokiói Egyetem (University of Tokyo) 1877-ben alapított könyvtára (a legnagyobb felsőoktatási könyvtár), melynek központi és 62 kari, intézeti könyvtára öt és fél millió kötetének közel fele nyugati nyelvű. A magánintézmények közül kiemelkedő a Keio Egyetem (Keio University) a legrégebb és legnagyobb magánfelsőoktatási intézmény könyvtára, a teljesen számítógépesített katalógusú Kanazawa Műszaki Egyetem Könyvtári Központja (Kanazawa Institute of Technology Library Center) és a Nemzetközi Keresztény Egyetem, (International Christian University), melynek könyvtárát a nyugati felsőoktatási könyvtár modell-intézményének tekintik Japánban.

1984-ben - három éves kísérleti szakasz után - a Tokiói Egyetemen (a tokiói műszaki egyetem, a kiotói és a nagoyai egyetem közreműködésével) létrehozták a bibliográfiai információs központot, mely a számítógépes osztott katalogizálás és az online bibliográfiai visszakeresés országos központjaként működik.

Közművelődési könyvtárak

Bár a modern "public library" eszméje már az 1870-es években (Japán "nyitását" követően) eljut az országba, a közművelődési könyvtár fogalma gyakorlatilag csak 1950, a közművelődési könyvtári törvény megjelenése óta létezik. (A törvény megjelenésének napja - április 30 - azóta "könyvtári nap", az ilyen jellegű szolgáltatások elismerésének, propagálásának és fejlődésük elősegítésének ünnepi alkalma.)

1985-ben Japánban 1 633 közművelődési könyvtár és 557 bibliobusz (főként a nagyvárosi könyvtárak kezelésében) működött. A nagyvárosok 87%-a tart fenn könyvtárat, de a kisebb vidéki városok és a községek mindössze 16%-a nyújt könyvtári szolgáltatásokat lakosságának. Az összesen 11 369 közművelődési könyvtári alkalmazott 51%-a szakképzett könyvtáros; 10 500 lakosra jut egy könyvtáros. Évente közel 11 millió olvasó - a lakosság 10%-a - iratkozik be a közművelődési könyvtárakba, ahonnan több mint 208 millió kötetet kölcsönöz (azaz 100 lakosra 175 kölcsönzés jut). A 47 prefektúra mindegyikében legalább egy jelentős könyvtár van, mely egyben a közigazgatási területen működő helyi könyvtárak központja is. Ezek a könyvtárak elégitenek ki közel másfél millió kérést a teljes, valamivel több mint 9,5 milliós könyvtárközi kölcsönzési forgalomból.

A *gyermekkönyvtári szolgáltatás* az utóbbi 40 év fejlődésének eredménye: míg 1955-ben mindössze a könyvtárak 30%-ában volt gyermeksarok, ma a közművelődési könyvtárak közel 80%-ának van gyermekrésze. Ezek állománya a teljes állomány 29%-át, kölcsönzési forgalmuk az egész forgalom 51%-át teszi ki.

A *hátrányos helyzetűek könyvtári ellátása* még nem igazán fejlett Japánban. A könyvtáregyesület ezzel foglalkozó bizottságának 1981-es vizsgálata szerint a közművelődési könyvtárak 38%-a nyújt valamilyen e körbe tartozó szolgáltatást: 161 könyvtár postán kölcsönöz, 93 szervezte meg a könyvek házhozszállítását, 101 könyvtárnak van braille vagy hangos könyv állománya. A mozgássérültek a könyvtáraknak mintegy 30%-át használhatják (ezeknél van rámpa, önműködő ajtó, megfelelően kialakított mellékelyiség stb.) A 65 braille-könyvtár állományában összesen 820 ezer braille és 850 ezer hangos könyv található.

Az *audio-vizuális anyag* általában igen népszerű a használók körében, éppen ezért sok könyvtár nem csak kölcsönzi ezt az állományt, hanem szombat és vasárnap esteken nyilvános zenei műsorokat és video-vetítéseket is rendez.

Az új technológia fokozatosan jut el a közművelődési könyvtárakba: 1985-ben 294 könyvtárban volt számítógép, főként kölcsönzésnyilvántartási, bibliográfiai keresési, a gyarapítást vagy az igazgatási munkát segítő céllal. Bár ez ma még csak a könyvtárak 18%-át jelenti, mégis igen sok könyvtár fejezte ki készségét a Japan MARC szalagok használatára. A nemzeti és parlamenti könyvtár 1984-ben kezdte meg ezirányú kísérleti munkálatait, s közben különböző, inkább közművelődési könyvtári orientációjú MARC-formátumokat is kidolgoztak. Úgy tűnik, hogy a közművelődési könyvtárak magas fokú számítógépesítése csak idő kérdése.

Iskolai könyvtárak

Az 1947-es oktatási törvény alakította ki Japán mai iskolarendszerét, és az 1953-ban megjelent iskolai könyvtári jogszabály kívánta meg, hogy minden iskolának legyen könyvtára. Az 1984-es adatok szerint az elemi (hat tanéves) iskolák 97,1%-ában a 3-3 tanéves alsó és felső középsiskolák 99, illetve 98,2%-ában van könyvtár, ám ez nem jelenti azt, hogy mindegyik tökéletesen működik is. Az átlagszámok (iskolánként 6 032, tanulónként 9,4 kötetes állomány az elemi iskolákban, 5 860 tanulónként, 8,9 a kétféle középiskolában, ill. 16 903 tanulónként 17,2) elmaradnak a Japán Iskolai Könyvtáregyesület 1977-ben kialakított normatíváitól, és a jogszabály általános kívánalmával szemben. A 40 ezer iskolából mindössze 389-ben működik az előírt képesítésű tanár-könyvtáros. Igen sok iskolában még könyvtáros sincs, és egy teljes munkaidejű pedagógus látja el pluszfeladatként - a könyvtárosi teendőket. Az iskolai könyvtárügy állami felügyelete (az oktatásával azonos felépítésben) az Oktatási Minisztériumhoz tartozik.

Az oktatás hangsúlyozottan a felsőfokú tanulmányokra készít elő, ennek megfelelően az iskolai könyvtár főként a tanulmányokhoz szükséges olvasnivalót kínálja és forgalmazza. A tanterven kívüli olvasnivalót, a nagyobb olvasói szabadságot a közművelődési könyvtárak gyermekrészei kínálják a diákoknak. A vizsgálatok adatai szerint - főként a televízió és az új médiák következtében - az utóbbi 10 évben a tanuló ifjúság által olvasott könyvek mennyisége stagnált, ám a legutóbbi időben emelkedni látszik.

Szakkönyvtárak

1984-ben 2148 szakkönyvtár működött Japánban, ezek közül 636 magánvállalatoké, 390 egyetemekhez kapcsolódó kutató intézeteké, 277 egyesületeké és társaságoké. A szakkönyvtárak általában nem nagyok: átlagállományuk 36 ezer kötet és 374 periodikacím, főfoglalkozású munkatársaik száma 7,7 fő könyvtáranként.

Az 1957-ben létrehozott Japan Information Center of Science and Technology (JICST) *Japán Tudományos és Műszaki Információs Központ*, állományában többek közt 11 360 periodikacímmel (közel 60%-uk külföldi), 50 ezer szabadalmi leírással, és 1976 óta működő JOIS nevű (JICST Online Information System) online információs rendszerével a legjelentősebb japán tájékoztatói központ. Az 1981-ben kibővített online rendszer nem csak saját előállítású adatbázisok, hanem tízegynéhány külföldi adatbázis (pl. MEDLINE, BIOSIS, CA SEARCH, INSPEC) lekérdezésére is alkalmas. A három legnagyobb japán információs rendszer a JOIS, a Japan MARC és a NEEDS (Nikei Economic Electronic Databank System) közül legalább egyet a szakkönyvtárak 40%-a használ, 10%-uk pedig saját adatbázist is épít.

A szakkönyvtári átlagnál jóval fejlettebbek az orvosi szakkönyvtárak. Az 1984-es adatok szerint átlagállományuk 58 ezer kötet, személyzetük meghaladja a 10 főt, az orvosi könyvtárak egyesülete tagintézményeinek 85%-a saját számítógéppel rendelkezik, és az említett adatbázison kívül gyakori használója többek között a DIALOG-nak, az EXERPTA MEDICA-nak is.

Ámbár a legtöbb szakkönyvtár nem nyilvános - még korlátozott mértékben sem - igen sok együttműködési forma és hálózat van közöttük kialakulóban. Kívánatos lenne ezek szélesebb fejlődése, esetenként egyetemi, sőt nagy közművelődési könyvtárak bekapcsolásával is.

Könyvtárosképzés

Az 1921-ben alapított (és a második világháború előtt egyetlen) könyvtárosképző intézetet 1964-ben kétéves főiskolaként újították fel, majd 1980-ban 4 éves képzési idejű könyvtári és informatikai egyetemmé tették. 1951-ben a Keio Egyetem bölcsészkarán indítottak (az ALA és a Rockefeller alapítvány támogatásával) könyvtárosképzést, amely később a kar öt részlegének egyike lett, és 1967 óta doktori fokozatot nyújtó kurzusai is vannak. E két oktatási központon kívül még 107 egyetem és 94 rövid képzési idejű főiskola foglalkozik - kisebb mértékben - könyvtárosképzéssel, 16 egyetem indít nyaranta két hónapos intenzív tanfolyamot és levelező oktatás is folyik. A tokiói, kiotói és hirosimai egyetemek csak már végzett pedagógusok másoddiplomás könyvtáros-képzését végzik.

A japán könyvtárosképzés így módon igen változatos képet mutat: nincs egységes képzési koncepció, hiányzik a szakképzett könyvtárossá válás szabályozott követelményrendszere, és mivel a könyvtárak (főként az egyetemi és a szakkönyvtárak) egyre inkább igénylik a magasan képzett szakembereket, e kérdések megoldása a könyvtárosság szakmai színvonalának emelése sürgősen megoldandó feladat Japánban.